

*Чухрасва Г. В., кандидат медичних наук, начальник Центру психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору ГУМВС України в Харківській області (м. Харків)*

## СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

*Стаття присвячена вивченню соціально-психологічних особливостей якості життя працівників ОВС. На основі проведеного дослідження встановлено, що соціально-психологічна модальність якості життя впливає на продуктивність професійної діяльності ОВС. Аналізуючи результати отриманих даних було виявлено, що парціально-параметричні прояви якості життя на рівні уявлень в підрозділах ОВС (КР, ППС, ДАІ) характеризуються специфічністю якісних і кількісних проявів.*

*Ключові слова: якість життя, соціально-психологічна модальність, ціннісні орієнтації, кар'єрні установки, парціально-параметричні прояви.*

*Статья посвящена изучению социально-психологических особенностей качества жизни сотрудников ОВД. На основе проведенного исследования установлено, что социально-психологическая модальность качества жизни влияет на продуктивность профессиональной деятельности ОВД. Анализируя результаты полученных данных было выявлено, что парциально-параметрические проявления качества жизни на уровне представлений в подразделениях ОВД (УР, ППС, ГАИ) характеризуются специфичностью качественных и количественных проявлений.*

*Ключевые слова: качество жизни, социально-психологическая модальность, ценностные ориентации, карьерные установки, парциально-параметрические установки.*

*Актуальність.* Нами розглянуто важливе питання якості соціально-психологічних особливостей життя працівників ОВС. Більш актуальним це питання є в суспільстві в наші дні, тому що якість життя всього суспільства зазнає значних змін. Всі ці зміни напругу впливають на життя і професійну діяльність людини, в тому числі на життя і професійну діяльність співробітників ОВС.

*Метою* даного дослідження є визначення соціально-психологічних параметрів якості життя та вивчення їх проявів у співробітників з різним статусним становищем, зайнятих у різних підрозділах ОВС.

Особливістю професійної діяльності силових структур є підвищений ризик для життя як самих співробітників, так і в якійсь мірі членів їх сімей. Категорія якості включає в себе не тільки матеріальний рівень, але і здоров'я, якість середовища, рівень задоволеності роботою, забезпеченість життя сім'ї та інше. В Україні в умовах соціально - економічної трансформації і напруженості особливо зростають соціально - психологічні, моральні і громадянські навантаження. Особливо вони помітні в професійному просторі ОВС.

Комплексне вивчення соціально - психологічних параметрів якості життя на рівні особистості, соціальних груп і

суспільства дає можливість глибше проникнути в структури вимогливо - мотиваційного, ціннісно - цільового, соціально - особистісного, соціально - психологічного простору особистості, сім'ї, професійно - середовищних умов життєдіяльності і суспільства в цілому. І такий підхід дозволить розширити наукові знання про взаємозв'язок інваріантних і специфічних індикаторів якості життя в різних соціальних групах, а також прогнозувати і коригувати процес державного регулювання якості життя населення, в тому числі працівників ОВС України.

Дослідження обумовлено соціальною значимістю вивчення психологічних особливостей якості життя, недостатньою розробленістю методологічних підстав вимірювання якості життя на рівні особистості, соціальних груп і суспільства, структури парціальних соціально-психологічних параметрів якості життя, а також слабкою вивченістю його проявів у професійному просторі ОВС.

Разом з тим зміни соціальних ціннісних орієнтацій, моральних і ряду правових норм, ускладнення криміногенної обстановки та інші соціальні процеси останнього десятиліття істотно і багатопланово позначилися, в першу чергу, на

психологічних характеристиках професійної діяльності та особистості працівника органів внутрішніх справ. Психологічні чинники професійного середовища та діяльності співробітників органів внутрішніх справ, порівняно з масовими видами професійної діяльності безпосередньо пов'язані з підтриманням соціально-економічної та правової безпеки країни.

Відмінними особливостями професійної діяльності працівників ОВС є виняткова соціальна значимість вирішуваних завдань, своєрідність цілей, вплив потужних середовищних факторів - екстремальних умов, небезпеки, раптовості (несподіваних і різких змін значущої обстановки). Виходячи зі специфіки діяльності працівників ОВС, важливості та складності виконуваних ними завдань, до професійної діяльності працівників ОВС традиційно пред'являються надзвичайно високі вимоги.

Аналіз психологічної проблематики в структурі управління ОВС сприяв розвитку напрямків, орієнтованих на вдосконалення конкретних видів правоохоронної діяльності в просторі оперативно-пошукових підрозділів (карний розшук, ДАІ, ППС), а також діяльності дільничних інспекторів, штабних співробітників та ін.

Більшість вітчизняних авторів схильні визначати якість життя з позиції системно-комплексного або інтегративного підходу. Якість життя - це система єдності духовних, інтелектуальних, матеріальних, соціокультурних, екологічних і демографічних компонентів життя. У ньому полягають і індивідуальна, і суспільна (соціальна) якість життя, розкривається різноманітність потреб людини, його потенціал до всебічного, гармонійного, творчого розвитку.

З вищевказаного випливає, що якість життя базується на двох соціальних конструктах: 1. Висока якість життя особистості як окремого громадянина - це коли у нього є високий життєвий потенціал (міцне здоров'я, почуття самовпевненості, прагнення до активного усвідомленого життя, наявність певних здібностей, гарна освіта), сформована система особистісно значущих, соціально позитивних усвідомлених життєвих орієнтацій, цінностей, інтересів, цілей і стилів поведінки,

задоволені первинні (базові) фізіологічні і психологічні потреби, пріоритетними є вторинні потреби - потреби зростання (самоактуалізації та самореалізації у відповідності зі своїми вподобаннями й життєвими планами) і є умови для реалізації цих потреб, здійснюється усвідомлена життєдіяльність з етапними і кінцевими досягненнями та переважають позитивні емоції і почуття. 2. Висока якість життя суспільства - це коли є високий життєвий потенціал суспільства, тобто абсолютна більшість громадян ідентифікують себе з суспільством і при цьому відчують себе в безпеці в усіх відношеннях, а їх життєдіяльність відповідає описаним вище критеріям високої якості життя окремого громадянина, задоволені базові потреби всіх членів суспільства на рівні не нижче мінімального соціального стандарту, тобто, ліквідована бідність, здійснюється політична, громадська, підприємницька, виробнича, господарська, наукова, культурна діяльність за всіма напрямками соціально-економічного розвитку з етапними досягненнями, котрі позитивно впливають на якість життя всього населення; абсолютна більшість населення задоволена своєю країною і тим, що в ній відбувається, відчуває почуття гордості за неї.

У даному дослідженні уявлення про якість життя розглядається як актуальне ставлення індивіда до життя в цілому й окремих її парціальним параметром. Порціально-параметричне уявлення про якість життя виконує ряд найважливіших функцій у життєдіяльності людини. По-перше, воно відображає соціально-економічні умови життя особистості, соціально-економічне макро- і мікросередовище. У нашому дослідженні уявлення про якість життя вивчалися на рівні особистості (мікрорівень), а також різних соціальних груп у професійному просторі ОВС і на рівні суспільства (макрорівень).

Можна сказати, що з одного боку, якість життя є соціально-економічним явищем, об'єктивним процесом, розвиток якого не може бути змінено свідомими вольовими діями. З іншого боку, якість життя може проявлятися через суб'єктивне, оціночне ставлення особистості до її власної життєдіяльності.

Аналізуючи отримані дані методики

«Оцінка рівня задоволеності якістю життя» Н. Є. Водоп'янової було виявлено, що найменша задоволеність міжособистісними відносинами характерна для співробітників КР і ППС. У той же час для співробітників КР типовою є наявність середньої задоволеності на рівні 40%.

У цілому ж діапазон низької задоволеності властивий співробітникам ППС (сумарний показник дорівнює 75%). Найвищі показники задоволеності міжособистісними відносинами спостерігалися в підрозділах ДАІ.

При порівнянні емоційних проявів у досліджуваних групах показники були неоднорідні. Так, на рівні особистості переважав спокійний, врівноважений стан (60%). У групах старших наукових співробітників домінували позитивні емоційні стани, а саме: радісний стан (52%), приємний - 50%. У 15 групах молодших наукових співробітників мали місце напруженість і роздратування (68%), байдужість, пасивність (48%).

Для суспільства в цілому характерне переважання негативних емоційних станів (байдуже-пасивний - 24%, незадоволений, роздратований - 32%). Нейтральні стани були типові для 28% досліджуваних, а світлі, приємні - для 50-83%. Вивчення соціально-особистісної якості у співробітників оперативно-пошукової діяльності виявило велику задоволеність якістю життя у співробітників ДАІ і ППС. Часткова задоволеність спостерігалася в групі КР.

Соціально-особистісне благополуччя у досліджуваних підрозділах ОВС погоджувалося з різними парціальними параметрами. На рівні особистості і суспільства воно пов'язувалося з матеріальним благополуччям (28-30%), на рівні вищого комскладу - з наявністю вільного часу для відпочинку (20%) і можливістю отримання освіти (26%), у молодшого комскладу з гарантованістю роботи (18%), матеріальними і житловими умовами (16%), у рядового складу - з можливістю отримання медичної допомоги (28%) і матеріальним благополуччям (16%).

Вивчення соціально-економічної якості показало, що співробітники досліджуваних груп ОВС схильні відносити себе до середнього прошарку суспільства. Найбільша

ж вираженість цієї тенденції характерна для ДАІ (75%). Задоволеність професійною діяльністю була максимальною у старших наукових співробітників (48-60%), а в групі молодших наукових співробітників домінувала незадоволеність в 52% випадків. Показники професійної діяльності спрямовані на рівні суспільства - з отримання належної зарплати (60%).

Якість особистої свободи проявлялася на рівні особистості (22%); старші наукові співробітники (18%). В інших групах воно зводилося до відкритості вираження своєї позиції у старших наукових співробітників - 18% і у молодших наукових співробітників - можливості впливу на свій колектив (15%). Якість особистої свободи у всіх групах пов'язувалося з «можливістю жити, як тобі хочеться» (15-18%). Серед бар'єрів особистої свободи велике місце було відведено матеріальним утрудненням, кризі моралі, ослабленому здоров'ю.

Якість умов життєдіяльності оцінювалося в усіх групах ОВС на середньому рівні (30-75%), а задоволеність якістю середовища була на рівні 15-65% випадків. Якість дозвільної життєдіяльності на рівні особистості і суспільства виявило кількісну і якісну невиразність. Якість здоров'я у співробітників оперативно-пошукової діяльності показало на переважання задовільного стану здоров'я, що поєднує в собі працездатність при наявності захворювань. Така оцінка здоров'я в більшій мірі відзначалася у співробітників ППС, у співробітників КР і ДАІ мала середню вираженість.

Аналізуючи результати якості потребно-мотиваційної сфери в групах ОВС У ході вивчення якості базової споживчої сфери, відповідної піраміди потреб А. Маслоу, було виявлено досить високі прояви матеріальних і фізіологічних потреб (4,3-4,5 балів), а також істотна вираженість потреб у соціальних зв'язках (4,2-4,6 балів) і самоповагу, визнання з боку інших людей (4,0 балів) у всіх досліджуваних групах, за винятком рядових. В даній групі, в порівнянні зі старшими науковими співробітниками і групою молодших наукових співробітників були значно нижчі прояви матеріальних потреб (3,8 бала) і потреби в соціальних зв'язках, пов'язаної з приналежністю до певної групи

(3,4 бала). Найнижчими показниками у всіх досліджуваних групах з'явилися прояви потреби в самореалізації (3,3-3,5 балів).

У цілому вираженість домінуючих потреб у досліджуваних групах виявилася неоднозначною. Так, у групі старших наукових співробітників провідною потребою з'явилася потреба в соціальних зв'язках (4,6 бала), у молодших наукових співробітників - фізіологічні потреби (4,5 бала), а в групі рядових - потреби в самоповазі (схвалення і визнання з боку інших людей) і фізіологічні потреби. Обидві провідні потреби проявилися на рівні 4,2 бала.

Аналіз термінальних цінностей у старших наукових співробітників виявив такі їх рангові положення: друзі (28%), розваги (22%), активне життя і свобода (14%), здоров'я і любов (10%). До непривабливих цінностей старших наукових співробітників віднесли творчість, щастя інших, мудрість і сім'ю. У групі молодших наукових співробітників пріоритетними цінностями з'явилися робота (34%), здоров'я (26%), матеріальна забезпеченість і сім'я (22%), багатство (10%). До числа малозначущих цінностей в даній групі були віднесені друзі, щастя інших, безсмертя, краса, власність, активне життя. На другому рівні значущості виявилися творчість, розваги, мудрість, свобода.

У групі рядових серед виділених цінностей домінували здоров'я (85%), матеріальна забезпеченість (14%), мудрість (10%) і сім'я (6%). На особистісному рівні пріоритетними цінностями були здоров'я (16%), сім'я (13%), матеріальна забезпеченість (12%) і любов (11%). На рівні суспільства провідні місця належали матеріальній забезпеченості (15%) і здоров'ю (14%).

Серед другорядних цінностей, поряд з меншим розкидом ціннісних складових, спостерігалось і звуження домінантних цінностей. Так, у групі старших наукових співробітників до числа другорядних цінностей були віднесені толерантність, патріотизм (16%). У групі МНС до другорядних цінностей були віднесені толерантність (21%), сенс життя і творення (14%). У пересічних такими цінностями з'явилися новизна і процвітання (18%). На

рівні особистості серед другорядних цінностей домінували віротерпимість і духовність (16%).

Виразність другорядних цінностей на рівні суспільства відрізнялася як за широтою діапазону, так і кількісним значенням. Дану групу цінностей склали «власність» (21%), «любов» (15%), «рівність», «процвітання», «стабільність» (14%), «здоров'я» (12%)

Отримані дані про якість життя на рівні епохи і суспільства показали, що більшість співробітників КР і ДАІ на 50-60%-му рівні позитивно оцінили стан епохи. Амбівалентні оцінки були типові для ППС (65%) і ДАІ (50%). Загальновідомо, що якість епохи багато в чому визначається оцінками життєвих перспектив. З отриманих даних можна зробити висновок, що 75% співробітників ДАІ вважають, що життя «більш-менш налагодиться». Відповіді у формі «ніякого поліпшення не відбудеться» спостерігалися в групі співробітників ППС і КР - 60%, ДАІ - 25%.

На рівні особистості ця тенденція переважала в 64%. Слід відзначити і високе представництво вибірки, що ускладнює оцінку життєвих перспектив сучасної епохи (20-36%). Подання про якість сучасної епохи можна якоюсь мірою отримати по репрезентативності соціально-психологічних потенціалів. Аналізуючи результати дослідження, слід зазначити, що більшість досліджуваних, незважаючи на незначність кількісних проявів, не впевнені в завтрашньому дні і житті в цілому. Максимальна вираженість даної тенденції спостерігалася в групі молодших наукових співробітників і рядових (20-24%) Переважали вони на рівні особистості і суспільства (13-22%). У групі ж старших наукових співробітників домінували великі прояви впевненості у завтрашньому дні і житті в цілому (16-18%). Можна сказати, що більшість досліджуваних будують свої плани тільки на найближче майбутнє. На рівні суспільства та групи молодших наукових співробітників характерне поєднання планів і на найближче і на віддалений час (50%). На рівні особистості і в групі старших наукових співробітників ця тенденція проектування життєвих планів виявлялася в 20-32% випадків.

З отриманих даних випливає, що серед

загальних тенденцій пов'язаних із спрямованістю діяльній самореалізації найбільшу вираженість отримали спрямованість на підвищення авторитетності, визнання та сімейної культури. Дещо слабкіше виражені спрямованість на розвиток лідерських здібностей та комунікативної компетентності. У групі старших наукових співробітників максимальні кількісні значення спрямованості були пов'язані з розвитком лідерських здібностей і авторитетності. Дещо менше була вираженість спрямованості на навчально-пізнавальну діяльність, сімейну культуру і зміцнення здоров'я і фізичного розвитку. Низькі значення були характерні для професійної майстерності, правової культури і духовно-моральної поведінки.

Аналіз результатів порівняльного дослідження в групах ОВС свідчить про великі прояви особистісної самореалізації у співробітників ДАІ. Показники низької самореалізації були властиві групам КР і ППС. Як ми вже відзначали вище, виявлені нами уявлення про якість життя в різних підрозділах ОВС повинні піддатися перевірці за допомогою стандартизованих методик. Так, за допомогою методики Р. Кеттелла нами були підтверджені результати, пов'язані з особистісними особливостями підрозділів співробітників ОВС. Наприклад, такі якості як установка на високий рівень самодисципліни, витриманість. Вони виражені досить високо і статистично значущі у співробітників КР. У меншій мірі вони виражені у співробітників ППС. Дещо інші результати отримані за фактором Е, хоча порівняння середніх балів дозволяє відзначити, що незалежність, самовпевненість, домінування - якості, що об'єднуються фактором Е, мають тенденцію більшої виразності у співробітників ДАІ і ППС. Таким чином, можна відзначити, що установка на соціальну домінантність найбільш виражена в групі співробітників, часто задіяних в екстремальних ситуаціях, ситуаціях ризику і стереотипізації поведінки. Таким чином, за допомогою методики Кеттелла отримано результати, що дозволяють аналізувати як загальні для співробітників ОВС соціально-психологічні установки так і специфічні, котрі

домінують в групах співробітників з різною професійною успішністю.

Вивчення кар'єрних установок співробітників ОВС має важливе значення для дослідження їх професійної мотивації та в цілому підтвердило виявлені нами тенденції. А саме, що співробітники ОВС характеризуються невисоким творчим потенціалом, ініціативою і напругою у службовій діяльності, неготовністю до активних дій у професійному просторі.

Мотивація професійної діяльності співробітників ОВС характеризується орієнтованістю на інтеграцію різних сторін способу життя (цінність не конкретної роботи, а те, що вона дає можливість жити іншими сторонами життя), бажанням працювати з людьми, потребою в стабільності роботи і пільг. Остання установка породжує «людину системи», посилюючи консервативні тенденції фахівців правоохоронної системи. У побудові професійної кар'єри співробітники ОВС орієнтовані на використання професійних зв'язків, практичного досвіду, ніж на підвищення юридичної освіти.

*Висновки:* Аналізуючи результати отриманих даних було виявлено, що парціально-параметричні прояви якості життя на рівні уявлень в оперативно-пошукових підрозділах ОВС (КР, ППС, ДАІ) характеризуються специфічністю якісних і кількісних проявів. Статистично значущі відмінності були характерні для групи ДАІ і ППС ( $p < 0,05$ ). Парціально-параметричні оціночні уявлення про якість життя відбиваються на професійно-діяльних особливостях (задоволеності професійною мотивацією та конструктивності орієнтації).

У підрозділах ДАІ високі показники парціальних параметрів якості життя виявлялися на тлі високих значень задоволеності, особистісної активності і конструктивності самореалізації ( $p < 0,05$ ).

Соціально-психологічна модальність якості життя впливає на продуктивність професійної діяльності ОВС. Низькі показники соціально-економічного та соціально-особистісного благополуччя в підрозділах ППС проявлялися на тлі низької професійної мотивації, ухилення від професійного вдосконалення, професійно-діяльних орієнтаціях ( $p < 0,01$ ).

## Питання психології

У підрозділах ОВС (ДАІ) поряд із середнім значенням параметрів економічного, соціально-особистісного, соціально-психологічного благополуччя відзначалися і високі показники соціальної активності, самореалізації, професійного самовдосконалення ( $r=0,46-0,57$ ). На

особистісному рівні прояви соціально-психологічних параметрів якості життя за широтою діапазону і кількісної вираженості у співробітників ОВС виявилися на статистично значущому рівні, вищими в порівнянні з парціальними індикаторами суспільства (0,55).

### Література

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности \ Абульханова-Славская К.А. - М, 1980.
2. Ананьев, Б.Г. Избранные психологические труды Текст.: в 2-х т. \Б.Г. Ананьев. М.: Педагогика, 1980.
3. Андреева Г.М. Социальная психология \ Андреева Г.М., М.: Эко-Пресс, 1998, 438 с
4. Асмолов А.Г. Психология личности: Психология общепсихологического анализа \ Асмолов А.Г. -М.: Смысл, 2001.
5. Божович, Л.И. Проблемы формирования личности Текст. /Л.И. Божович. 2-е изд. \ Божович, Л.И., М.: Институт практической психологии, 1995.
6. Леонтьев А. А. Психология общения \ Леонтьев А. А., М.: Смысл, 1997, с. 5 256 .
7. Леонтьев, Д.А. Психология смысла: природа, строение, и динамика смысловой реальности Текст. \ Д.А. Леонтьев. М.: Смысл, 2003.
8. Леонтьев, Д.А. Тест смысло-жизненных ориентаций Текст.: 2-е изд. / Д.А. Леонтьев. М., 2006.
9. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики \ Маслоу А. — СПб.: Евразия, 1997.-430 с.
10. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. -Самара: Издательский дом «Бахрах», 1999.

*Chuhrayeva G V., PhD*

### **SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE QUALITY OF LIFE OF POLICEMEN**

*The article is devoted to the study of social-psychological peculiarities of the quality of life of law enforcement officers. On the basis of the conducted research showed that socio-psychological modality quality of life affects the performance of the professional activities of internal Affairs agencies. Analyzing the results of the obtained data revealed that the partial-parametric manifestations of quality of life at the conceptual level of the ATS units (criminal investigation, postovaya patrol service, traffic police) are characterized by specificity of qualitative and quantitative manifestations.*

*Key words: quality of life, socio-psychological modality, value orientation, career installation, partial-parametric manifestations.*